

Voorwoord p. 5

Hoofdstuk 1

- 1.1 **Stad op de schop** p. 10
Inleiding
Ronald van Genabeek
- 1.2 **Van geschiedvorser tot beleidsarcheoloog** p. 12
Stadsarcheologie in 's-Hertogenbosch
Ronald van Genabeek
- 1.3 **Krabben en schaven** p. 26
Methoden en technieken
Ronald van Genabeek

Hoofdstuk 2

- 2.1 **Het bos voor de stad** p. 40
Inleiding 60.000 voor Chr. -1185
Ronald van Genabeek
- 2.2 **Jagers en verzamelaars in een veranderend landschap** p. 42
Prehistorische bewoning 60.000-4.900
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 2.3 **Boeren in het bos** p. 54
Prehistorische bewoning 4900-50 voor Chr.
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 2.4 **Aan de rand van een wereldrijk** p. 70
Romeinse Tijd 50 voor Chr. - 400 na Chr.
Ronald van Genabeek
- 2.5 **Met één voet in de geschiedenis** p. 82
De vroege middeleeuwen ca. 400-1000
Ronald van Genabeek
- 2.6 **Brabant krijgt vorm** p. 88
De volle middeleeuwen 1000-1250
Ronald van Genabeek

Hoofdstuk 3

- 3.1 **De oudste geschiedenis van de stad** p. 104
Inleiding 1185-1250
Ronald van Genabeek
- 3.2 **Hoeves, hertog en handelaren** p. 106
De stad tot 1200
Ronald van Genabeek
- 3.3 **De stad versterkt** p. 118
De oudste stadsmuur 1200-1250
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 3.4 **Binnen de muren** p. 132
De ontginning en de oudste infrastructuur in de stad 1200-1250
Ronald van Genabeek
- 3.5 **Van boer tot ambachtsman** p. 148
Dagelijks leven van de eerste Bosschenaren 1200-1250
Ronald van Genabeek

Hoofdstuk 4

- 4.1 **De stad wordt volwassen** p. 156
Inleiding 1250-1350
Ronald van Genabeek
- 4.2 **De tweede stadsmuur** p. 158
De verdediging van de groeiende stad 1250-1350
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 4.3 **Water en wegen in de groeiende stad** p. 172
Infrastructuur 1250-1350
Ronald van Genabeek
- 4.4 **Steen voor iedereen** p. 184
Huizen van de gewone burgers 1250-1350
Ronald van Genabeek
- 4.5 **Status in steen** p. 194
Huizenbouw van de elite 1250-1350
Ronald van Genabeek
- 4.6 **Macht en prestige** p. 208
Kastelen rond de stad 1200-1550
Ronald van Genabeek en Hans Janssen

- 4.7 **Rijke kerken en arme kloosters** p. 222
Geloof en bijgeloof 1250-1350
Ronald van Genabeek
- 4.8 **De schat van de koopman** p. 234
Handel 1250-1350
Ronald van Genabeek en Johan Treling

Hoofdstuk 5

- 5.1 **De stad verandert** p. 246
Inleiding 1350-1450
Ronald van Genabeek
- 5.2 **Het nieuwste van het nieuwste** p. 248
De bescherming van de stad 1350-1450
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 5.3 **'s-Hertogenbosch havenstad** p. 260
Infrastructuur 1350-1450
Ronald van Genabeek
- 5.4 **De hoogte en de diepte in** p. 270
Huizenbouw 1350-1450
Ronald van Genabeek
- 5.5 **Een metropool in de periferie?** p. 282
Handel, ambachten en nijverheid 1350-1450
Ronald van Genabeek
- 5.6 **Velden en akkers** p. 302
Stad en platteland 1350-1650
Ronald van Genabeek
- 5.7 **Cleyn Rome** p. 312
Kloosters en kapellen 1350-1550
Ronald van Genabeek
- 5.8 **Vrome voorwerpen** p. 328
Persoonlijke devotie 1350-1500
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 5.9 **Volgens de laatste mode** p. 340
Kleding en sieraden 1350-1500
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 5.10 **Water en wijn** p. 358
Drinken 1250-1550
Ronald van Genabeek en Johan Treling

Hoofdstuk 6

- 6.1 Een Bourgondische stad** p. 372
Inleiding 1450-1550
Ronald van Genabeek
- 6.2 Een bolwerk tegen de Geldersen** p. 374
Stadsmuur en verdedigingswerken 1450-1550
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 6.3 Thuis bij burgers en ambachtslieden** p. 388
Huizenbouw 1450-1550
Ronald van Genabeek
- 6.4 Schone schijn** p. 404
Huizen van de elite in en om de stad 1450-1550
Ronald van Genabeek
- 6.5 Smaken verschillen** p. 422
Eten en koken 1450-1550
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 6.6 Ontlasten in schaamte** p. 444
Afval en hygiëne 1450-1550
Ronald van Genabeek
- 6.7 'Die gantsche werelt door'** p. 454
Nijverheid en handel 1450-1550
Ronald van Genabeek
- 6.8 Cijfers en letters** p. 472
Lezen en schrijven (1350-1550)
Ronald van Genabeek en Dick van de Vrie

Hoofdstuk 7

- 7.1 Roerige tijden** p. 490
Inleiding
Ronald van Genabeek
- 7.2 De Moerasdraak** p. 492
Vestingwerken 1550-1629
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 7.3 Huis en haard** p. 508
Huizenbouw en interieur 1500-1629
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 7.4 Aan tafel** p. 520
Eten en drinken 1525-1629
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof

- 7.5 Ontspanning en vermaak** p. 544
Vrije tijd 1400-1800
Ronald van Genabeek
- 7.6 Water als vriend en als vijand** p. 564
Water en wegen rond de stad 1500-1629
Ronald van Genabeek
- 7.7 Boeren uit de Meierij** p. 574
Wonen op het platteland 1500-1629
Ronald van Genabeek

Hoofdstuk 8

- 8.1 Stad onder de Hollanders** p. 590
Inleiding 1629-1850
Ronald van Genabeek
- 8.2 Grens van het zuiden** p. 592
De vestingwerken 1629-1874
Ronald van Genabeek en Johan Treling
- 8.3 Van kloostergebouw tot rijtjeshuis** p. 612
Infrastructuur 1629-1850
Ronald van Genabeek en Johan Treling
- 8.4 Nieuwe producten** p. 622
Nijverheid 1629-1850
Ronald van Genabeek
- 8.5 Van over de hele wereld** p. 638
Eten en drinken 1629-1850
Ronald van Genabeek en Eddie Nijhof
- 8.6 Frisse en onfrisse praktijken** p. 656
Gezondheid en hygiëne 1629-1850
Ronald van Genabeek
- 8.7 Eeuwige rust** p. 670
Dood en begraven 1629-1850
Ronald van Genabeek

Hoofdstuk 9

- 9 Nabeschouwing** p. 686
Ronald van Genabeek

- Overzichtskaarten** p. 690
Noten p. 695
Literatuurlijst p. 702
Verantwoording afbeeldingen p. 713
Over de auteurs p. 739
Woord van dank p. 741
Colofon p. 742

De inhoud van dit boek is gebaseerd op de honderden opgravingen die de afgelopen 40 jaar in 's-Hertogenbosch hebben plaats gevonden. In de lopende tekst wordt naar deze opgravingen verwezen door middel van een code in (meestal vier) groene letters. De betekenis daarvan staat in een lijst achter in het boek. De ligging van de opgravingen is terug te vinden op een bijbehorende kaart.